

Overval op de 'Arbeidsbeurs' in Den Helder

Deel 71 uit de serie 'De onbekende helden van 1940-1945'

Door: Henk G. Westland, luitenant-kolonel b.d.

In de nacht van 21 op 22 juni 1943 overvallen vijf mannen waaronder drie politiemannen de dependance van het Gewestelijk Arbeidsbureau in Den Helder. Echter, een van de bewakers geeft zich niet zomaar over.

Herman Kok (22) – als dienstplichtig soldaat van het Korps Luchtdoelartillerie bij de demobilisatie op 26 mei met groot verlof gestuurd – solliciteert bij de Marechaussee. Begin september 1940 verbindt hij zich voor zes jaar als marechaussee te voet bij de 4e Divisie Marechaussee en komt op in de stad Groningen. Enkele dagen later wordt hij geplaatst bij Brigade Valthermond. Zijn opleiding als marechaussee krijgt hij in de praktijk, door avondstudie en het volgen van lessen georganiseerd door de divisie. Uiteindelijk behaalt hij het 'Politie-diploma met aantekening'.

In juni 1941 volgt voor Kok een overplaatsing naar het marechausseedetachment Den Helder. Hij is daar in de kost bij rijwielhandelaar/manufacturier Jan Ludema, die tevens lid is van de Ordedienst van de Luchtbeschermingsdienst (LBD). Bij de grote politiereorganisatie wordt Kok per 1 maart 1943 ontslagen bij de Marechaussee en aangesteld als wachtmeester der Staatspolitie en ingedeeld bij de 'Marechaussee (Gendarmerie)' bij de Staf Afdeling Den Helder.

Illegale activiteiten in Den Helder

In Den Helder vinden enkele aanslagen plaats: in maart 1943 wordt op het Helderse station een wagon met veevoer in brand gestoken en is er brandstichting in een Kringhuis van de NSB waarbij propagandamateriaal wordt vernietigd. In mei 1943 wordt gepoogd het stadhuis in brand te steken om zo de bevolkingsadministratie te vernietigen. Deze activiteiten gebeuren onder aanvoering van gemeentepolitieman Roelof Zwinderman (27) samen met zijn collega Jan van Herwijnen (26), boerenknecht Krijn

Vreugdenhil (47) en Jan Ludema (26). Vreugdenhil was tot de demobilisatie van het Nederlandse leger sergeant-kok bij de landmacht; hij werkt nu bij familie op een boerderij en daarnaast koopt hij voor de dienstdoende agenten op het politiebureau van Den Helder.

Overval op de 'Arbeidsbeurs'

Zwinderman wil ook de administratie van de dependance van het Gewestelijk Arbeidsbureau ('Arbeidsbeurs') aan de Kanaalweg vernietigen om zo te voorkomen dat Nederlandse mannen worden ingezet in de Duitse oorlogsindustrie. Ten huize van Ludema wordt een plan uitgewerkt en deze weet Herman Kok over te halen mee te doen; conciërge IJsbrand Sperling (33) zal sleutels beschikbaar stellen. De twee gemeentepolitiemannen zijn bekend met de Arbeidsbeurs, waar volgens rooster 's nachts altijd twee man bewaking zit: een politiemann en een lid van de Ordedienst (LBD).

In de nacht van 21 op 22 juni 1943 om 02.20 uur betreden vijf gemaskerde mannen het kantoor, één blijft bij de voordeur op de uitkijk. Ze sommeren de twee bewakers de handen omhoog te steken, maar wachtmeester Wakker (24) laat zich niet overbluffen. Bij de daarop volgende worsteling lukt het hem zijn pistool te gebruiken en wordt Zwinderman dodelijk getroffen. De mannen vluchten en moeten hun kameraad achterlaten. Ze verspreiden zich vlug om een aantal uur later weer normaal aan het werk te kunnen zijn: Van Herwijnen terug naar zijn slaapplek op de zolder van het politiebureau.

In de morgen van de 22e arriveert de *Sicherheitspolizei* (Sipo) op het politie-

Hermanus Matheus Kok wordt geboren op 21 november 1917 te Aengwirden, gemeente Heerenveen in Friesland. Herman groeit daar op samen met zijn zuster in een rooms-katholiek gezin waar vader de kost verdient als rijwielhersteller. Herman gaat na de mulo werken als kantoorbediende op een vakbondskantoor.

Als dienstplichtige wordt Herman in januari 1938 ingedeeld bij het Korps Luchtdoelartillerie. Na zes maanden opleiding in de Hojelkazerne te Utrecht gaat hij met groot verlof.

Na de Italiaanse aanval op Albanië op 7 april 1939 wordt telegram O ('opstellingen innemen') uitgegeven en vertrekken de grensbataljons naar hun opstellingen in het grensgebied.

Daaropvolgend wordt op 10 april telegram Q verzonden, waarmee onder andere worden opgeroepen negen reserve infanterieregimenten en ook de grootverlofgangers ingedeeld bij het 2e Regiment Luchtdoelartillerie.

Kok komt de volgende dag terug in werkelijke dienst in de Oranje Nassaukazerne te Amsterdam. Na de op 28 augustus 1939 afgekondigde algemene mobilisatie gaat het regiment over in de oorlogsorganisatie. Over de indeling van soldaat Kok binnen deze organisatie en over zijn inzet in de meidagen zijn geen gegevens bekend. Bij de demobilisatie van het Nederlandse leger gaat hij op 26 mei 1940 met groot verlof.

bureau. De Helderse korpsleiding heeft het onderzoek al voortvarend opgepakt en blijkt zeer bereidwillig deze overval op te lossen. Rechercheur Kerkhof verraadt de Sipo dat zijn collega Van Herwijnen ook een ander wapen dan zijn dienstwapen in bezit heeft en maakt hem zo verdacht. Van Herwijnen wordt die dag door de Sipo gearresteerd, maar weet na verhoor tijdens de overbrenging naar de

politieel te ontsnappen. De volgende dag wordt hij echter op een schuiladres gevonden en overgebracht naar het kantoor van de Sipo aan de Euterpestraat in Amsterdam.

Pistool leeggeschoten

Uit het proces-verbaal van 28 juni: "Drie van hen waren op Wakker toegelopen en wierpen zich boven op hem, terwijl de vierde aanvaller het lid van de Ordedienst [LBD] van Veen in bedwang hield, onder bedreiging van een pistool. Tijdens de worsteling van Wakker met bedoelde drie personen gelukte het Wakker zijn dienstpistool te laden (er bevond zich n.l. geen patroon in den loop) en een schot op een van de aanvallers te lossen, die vervolgens achterover op den grond neerviel. Volgens Wakker heeft hij meerdere schoten gelost. Toen een van de overvallers getroffen op den grond viel, namen de andere drie de vlucht. Wakker verklaarde deze drie aanvallers tot in den gang van het gebouw te hebben gevolgd en hen nog eenige schoten achterna te hebben gezonden, hetwelk geschiedde met een pistool, dat den neergeschoten aanvaller was ontvallen, daar hij zijn eigen dienstpistool had leeggeschoten."

"Wakker, die na het oplichten van het masker van den getroffen aanvaller zag dat het zijn collega Zwinderman was, dien hij doodgeschoten had, geraakte door het gebeurde enigszins in de war. Wij, verbalisanten constateerden, dat Wakker zichtbaar overstuur was."

In het gebouw zijn na de overval twee pistolen en enkele kledingstukken achtergebleven. In het kosthuis van Zwinderman wordt behalve zijn dienstpistool nog een pistool gevonden.

Wachtmeester Wakker – sinds oktober 1940 in dienst als marechaussee te paard en in oktober 1942 overgegaan naar de gemeentepolitie Den Helder – vraagt met het oog op zijn eigen veiligheid overplaatsing aan. Een week na het voorval wordt hij aangesteld bij de Staatspolitie als opperwachtmeester (bevoordring!) en ingedeeld als chauffeur bij het Wagenpark van de Staf Directoraat-Generaal van Politie te 's-Gravenhage, later te Nijmegen.

Arrestaties

Na de arrestatie van Van Herwijnen blijft het zes weken stil, hoewel de Sipo regelmatig voor onderzoek in Den Helder komt. Stil, tot de avond van 4 augustus wanneer in Den Helder een grote razzia plaatsvindt, waarbij rechercheur Kerkhof de Duitsers naar de gezochte adressen brengt. Zo'n twintig personen worden aangehouden. De oorzaak hiervan lag niet in het doorslaan van Van Herwijnen tijdens de gewelddadige verhoren door de Sipo, maar in het vinden van een zakboekje met namen op het lichaam van Zwinderman.

Herman Kok heeft dan een paar dagen verlof en is bij zijn verloofde Truus in Diemen. De volgende morgen vroeg arresteert de Sipo hem daar, verhoort hem aan de Euterpestraat en zet hem daarna vast in het Huis van Bewaring (Weteringschans), waar zich ook de anderen bevinden. Niemand mag contact met familie of collega's hebben. Na verloop van tijd worden de onschuldigen vrijgelaten en blijven de daders en ook conciërge Sperling achter.

Polizeistandgericht

Als het vooronderzoek is afgerond, worden de vijf mannen op 25 september overgebracht naar het *polizeilager* in kamp Vught; Herman is daar *häftling* P958. De mannen moeten hier werken in de *arbeitskommandos*. Herman schrijft hierover na enkele weken: "[...] de werkzaamheden vallen nogal mee [...]." Dat zal na 13 november wel anders zijn geweest, als hij naar het *aussenkommando* Moerdijk moet om daar antitankgrachten te graven. In afwachting van het proces gaan de mannen op 25 november op transport naar de *Deutsches Polizeigefängnis Scheveningen*, beter bekend als het Oranjehotel.

Het *Polizeistandgericht* te 's-Gravenhage veroordeelt op 6 januari 1944 Van Herwijnen, Ludema, Vreugdenhil en Kok tot de doodstraf. Sperling blijft ontkennen en zijn zaak wordt opgeschort. De gratieverzoeken worden afgewezen. Herman schrijft vanuit zijn cel 526 een laatste brief aan zijn ouders, zus en zijn Truus: "Als u deze brief ontvangt, ben ik reeds bij onzen Lieve Heer. Ja schrikt u maar niet. De doodstraf is mijn lot geworden. Dit

was iets wat wij en ikzelf wel niet direct verwacht hadden, maar ik heb er toch steeds rekening mee gehouden."

De volgende dag, in de morgen van 7 januari worden de vier en ook illegaal werker Jan Verleun naar de Waalsdorpervlakte gebracht en opgesteld voor een vuurpeloton. Op het laatste moment wordt Van Herwijnen uit de groep gehaald en is hij getuige van het doodschieten van de vier anderen. De vier slachtoffers van deze executie zijn ter plaatse naamloos begraven.

Eind 1945 is men begonnen met de opgravingen op het executieterrein en zijn ook de resten van Hermanus Matheus Kok geïdentificeerd. Bij zijn herbegravenis op 1 maart 1946 op de R.K. begraafplaats te Heerenveen dragen manschappen van Brigade Heerenveen zijn kist en die van Brigade Den Helder verzorgen de erewacht bij de teraardebestelling. Zijn resten zijn op 16 maart 1983 herbegraven op Ereveld Loenen.

De naam van Herman Kok staat genoemd op de herinneringsplaquette in het stadhuis van Den Helder en op het oorlogsmonument aan het Julianaplein te Heerenveen.

Waarom het doodstrafvonnis van wachtmeester **Jan van Herwijnen** (1917-1992) niet is uitgevoerd, is hem niet bekend gemaakt. Veroordeeld tot vijftien jaar tuchthuisstraf gaat hij via kamp Amersfoort op 27 juli 1944 weer naar kamp Vught. Uiteindelijk is hij via de concentratiekampen Sachsenhausen en Neuengamme in opvangkamp Sandbostel terechtgekomen dat op 29 april 1945 door Engelse troepen wordt bevrijd.

Conciërge **IJsbrand Sperling** (1910-1969), veroordeeld tot een tuchthuisstraf, moet op 4 mei 1944 terug naar kamp Vught en vandaar op 25 mei naar concentratiekamp Dachau. Daar wordt hij op 30 april 1945 door de Amerikanen bevrijd.

Van de Helderse korpsleiding worden kapitein (commissaris) K. Helder en luitenant (inspecteur) J. Schipper uiteindelijk ontslagen. Rechercheur **H.W.J. Kerkhof** (1907-?) is in 1946 veroordeeld tot één jaar gevangenisstraf en een ontzegging van het verrichten van dienst bij de politie.

Opperwachtmeester **J.F. Wakker** (1918-2016) wordt in het bevrijde Nijmegen per 1 oktober 1944 in deze zaak door de 'Militaire Commissaris van Nijmegen en Omstreken' geschorst. Als gevolg van een vonnis door de Krijgsraad te velde bij het Militair Gezag in een andere zaak, wordt hij per 15 februari 1945 ontslagen.

De auteur verricht historisch onderzoek naar de gevallen die in de oorlog 1940-1945 behoorden tot de (Koninklijke) Marechaussee. Uw reactie is welkom op marechaussee4045@gmail.com.

Marechaussee Contact

26e jaargang
2025 | 3 | juni

Marechaussee Contact is een uitgave van Stichting Marechaussee Contact en verschijnt tweemaandelijks.

Aan de inhoud wordt veel zorg besteed, echter noch de stichting noch de redactie aanvaardt enige aansprakelijkheid voor eventuele fouten en/of onvolkomenheden. Door derden aangeleverde inhoud geeft niet noodzakelijk de mening van de stichting of de redactie weer. De redactie behoudt zich het recht voor door derden ingezonden kopij aan te passen, in te korten, of niet te plaatsen.

Voor het overnemen van artikelen, gedeelten daarvan en/of foto's is toestemming van de redactie vereist. Na verkregen toestemming dienen de bron, de artikelkop en de naam van de auteur te worden vermeld.

Redactie

Willem Geense
Gert Janssen
Evert Jan Kasteel (tekstredactie)
Eric Koopman
Cees Lindenberg
Henk Rijke (voorzitter)
Kees Poelma
Henk Westland (eindredactie)

Aan dit nummer werkten mee

Theo Evers
Heleen Prins

Contact met de redactie

Postbus 125, 7590 AC Denekamp
t.a.v. Redactie Marechaussee Contact
redactie@marechausseecontact.nl

Wijzigen van adresgegevens / opzeggen

begunstigersadministratie@
marechausseecontact.nl
(zie verder pagina SMC-informatie
bij administratie en werving)

Vormgeving

Pleun van der Linde,
Persmanager, Den Haag

Druk

Wilco BV, Amersfoort

Aanleveren kopij voor een volgende uitgave

Voor het aanleveren van kopij graag eerst contact opnemen met de redactie.

3	Observaties
4	Agenda Activiteiten voor en door (oud-)marechaussees
5	Nestelpennen Pleziervaart onder de loep Gratis concert voor SMC'ers
6	Aan de grens Grenscontroles werken preventief
8	Uitgelicht 50 jaar Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten Deel 2: Waakzaam en Daadkrachtig
12	Herdenken Nationale Herdenking op de Dam 2025
13	Vrijheidsdefilé Bevrijding vieren op 5 mei in Wageningen
14	Onderscheidingen Het heeft Zijne Majesteit de Koning behaagd u te benoemen tot...
18	SMC Van geheimzinnig bunkercomplex tot kotsende Oranjeteckel
20	SMC Een mooie mix van beroeps en dienstplichtig oudgedienden op SMC-contactmiddag
21	In gesprek met Eastern Africa Standby Force – Naar de 'School voor vredesmissies' in Kenia
24	1940-1945 Overval op de 'Arbeidsbeurs' in Den Helder
26	Museum Vadertje Tijd knaagt aan marechausseecollectie
28	Ontmoeten De regio leeft!
30	Personalialia
31	SMC-informatie

Foto omslag:

3 april 2025, grenscontrole Venlo Autoweg (A67)

Foto: Gert Janssen